

Kleurenrevoluties in de voormalige Sovjetunie

Ontluikende democratieën of Westerse Realpolitik?

De afgelopen jaren ging er een golf van fluwelen revoluties door Oost-Europa en Centraal-Azië. Deze revoluties werden in de media 'Kleurenrevoluties' of 'Bloemenrevoluties' genoemd. Het zijn namen die collectief zijn gegeven aan verscheidene politieke veranderingen. Het betrof omwentelingen in post-communistische staten: Georgië (2003, Rozenrevolutie), Oekraïne (2004, Oranjerevolutie) en Kirgizië (2005, Tulpenrevolutie). Geweldloos verzet keerde zich tegen een pro-Russische president die heerste in een corrupte democratie, waarbij de vervalste verkiezingen de directe aanleiding vormden voor de nationale strijd tegen de corrupte, autoritaire president. Inzet waren vrije verkiezingen en een meer westers georiënteerde regering.

Althans, dat is wat de westerse media ons willen doen geloven. Wanneer men de Russische media volgt, leek er veel meer aan de hand dan een bevolking die zich probeerde te bevrijden van een despoot in de hoop op eerlijke, vrije verkiezingen. Volgens de Russische media waren de revoluties nauwkeurig gestructureerd door de westerse grote mogendheden, in het bijzonder de Verenigde Staten, met als doel toename van de westerse invloed in de regio ten koste van de Russische invloed.

De rol van buitenlandse, westerse (vooral Amerikaanse) actoren voor en tijdens de Kleurenrevoluties is buiten Rusland tot nog toe onderbelicht gebleven. Is er inderdaad sprake van een gestructureerde vorm van buitenlandse inmenging?

De Georgische Rozenrevolutie

In november 2003 vonden er in Georgië presidentsverkiezingen plaats. De overwinning werd geclaimd door de zittende president Sjevardnadze, maar de oppositie, gesteund door internationale waarnemers, concludeerde dat er gefraudeerd was met de stemmen.¹ Massale protesten volgden, waarbij actievoerders met rozen in de hand, aangevoerd door

Saakasjvili, het parlamentsgebouw bestormden. Sjevardnadze vluchtte naar zijn residentie in Tbilisi, vanwaar hij de politie en het leger wilde mobiliseren, maar deze weigerden hem nog langer te steunen. Een dag later ontmoetten Sjevardnadze en de oppositie elkaar op een door de Russische minister van buitenlandse zaken Igor Ivanov georganiseerde bijeenkomst. Vervolgens trad Sjevardnadze af. Euforie in de straten van Tbilisi was het gevolg. Een menigte van meer dan 100.000 vierde de gehele nacht feest met concerten en vuurwerk. De Rozenrevolutie was een feit.

De westerse media meldden dat zich een fluwelen revolutie had voltrokken, daar waar de Russische media spraken van een (door het westen, in het bijzonder de Amerikanen) georganiseerde staatsgreep. Hoewel het idee van zo'n staatsgreep vergezocht lijkt, valt niet te ontkennen dat de Verenigde Staten veel baat hebben bij een westers georiënteerde Georgische president. De Amerikanen hebben twee belangen in de regio: een energie-doorvoerroute en een steunpunt met betrekking tot de *war on terror*.

Georgië ligt strategisch tussen de Zwarte Zee en het olierijke Azerbeidzjan. Als de Verenigde Staten energie naar het Westen willen transporteren zonder gebruik te maken van Russisch grondgebied of dat van Iran, zullen Georgië en Azerbeidzjan als doorvoerlanden moeten optreden. Washington beseft dat stabiliteit in de regio essentieel is voor het miljoenenproject van een pijpleiding vanaf Bakoe (Azerbeidzjan), via Tbilisi naar de Turkse haven Ceyhan. In Saakasjvili vindt Amerika een strategische partner. Zo verklaarde hij: "The oil pipeline from Baku in Azerbaijan via Tbilisi to the Turkish port of Ceyhan is nothing less than a revival of the old Silk Road."²

Georgië grenst ook aan Tsjetsjenië. Volgens Amerikaanse beleidsmakers wordt dit grensgebied gebruikt als trainingsplek voor Al Qaeda. Vanwege deze angst werd in 2001 al \$ 64 miljoen geïnves-

teerd in een programma om het Georgische leger te trainen tegen mogelijke Al Qaeda-strijders op te treden, aldus het officiële standpunt van de Verenigde Staten.³ Dat Al Qaeda actief is of was in Georgië, is echter nooit aangetoond. Het Amerikaanse leger is echter wel actief in Georgië: zo heeft het Georgische militairen opgeleid die worden ingezet in Irak.⁴ Daarnaast vormt Georgië een aantrekkelijke locatie om als steunpunt te dienen in de 'war on terror' in Centraal-Azië. Ook komt het, gezien de strategische rol die Georgië kan spelen als energiedoorvoeroute, goed uit er militairen te hebben gestationeerd met het oog op beveiliging van de energieroutes.

Met deze belangen voor ogen valt te verklaren waarom de Verenigde Staten in de periode voorafgaand aan de revolutie een belangrijke (indirecte) financier zijn geweest van de oppositiepartijen en van de studentenbeweging *Kmara*. Zij maakten dank zij een uitstekende organisatie de revolutie tot een succes. Zo verzorgden de oppositiepartijen en *Kmara* ten tijde van de revolutie een ontbijt voor de activisten die 's nachts op hun post bleven, terwijl er na de escalatie van de campagne tientallen bussen het land werden ingestuurd om versterkingen te halen, zodat er uiteindelijk meer dan 50.000 mensen in de straten van Tbilisi aanwezig waren.⁵

De goede organisatie berustte op de trainingen die *Kmara*-leden in Belgrado hadden gekregen. Het *Open Society Institute* (OSI) van miljardair George Soros en zijn *Soros Foundation* betaalden en regelden in de lente van 2003 (dus een half jaar vóór de revolutie) voor de Georgische oppositie (o.a. het *Liberty Institute* en *Kmara*) een reis naar Belgrado, om contact te bewerkstelligen met *Otpor*, de studentenorganisatie die in 2000 de belangrijkste stoot gaf voor de val van Milošević. In Belgrado werd de Georgische oppositie getraind door *Otpor*-activisten in technieken van gewelddoos verzet.⁶

Naast de steun van het OSI is het succes van de oppositie zonder de (in)directe steun van de Verenigde Staten moeilijk voor te stellen. De Amerikanen financieren het *National Endowment for Democracy* (NED) en het *United States Agency for International Development* (USAID), het Amerikaanse overheidsorgaan voor ontwikkelingssamenwerking. Hoewel het NED een niet-gouvernementele organisatie is, berust zij nagenoeg geheel op Amerikaanse financiële overheidssteun.⁷ Het NED sponsorde in Georgië voorafgaand aan de revolutie al het *International Republican Institute* (IRI) en het *National*

Democratic Institute (NDI). Deze organisaties waren op hun beurt weer medefinancier van de oppositie en van *Kmara*. Daarnaast bracht het NED Saakasjvili vóór de revolutie al in contact met revolutionaire methoden en schonk het in 2002 al \$ 16.761 aan 'predemocratische groeperingen' in Georgië. USAID was medefinancier van onder meer het *Liberty Institute*, dat op zijn beurt *Kmara* financieel en politiek steunde. In totaal doneerde Washington \$ 2,4 miljoen aan diverse organisaties.⁸

Het succes van de Rozenrevolutie is deels te danken aan de inspanningen en steun van westerse gouvernementele en niet-gouvernementele organisaties, zoals NED, USAID en NDI. Doordat zij hun financiële en politieke steun van de Verenigde Staten kregen, is de Amerikaanse regering deels verantwoordelijk voor het succes van de revolutie. Ook het OSI van Soros heeft een belangrijke rol gespeeld tijdens de revolutie. Zonder de inspanningen van de westerse NGO's zou de revolutie veel trager zijn verlopen en wellicht niet eens succesvol zijn geweest.

De Oekraïense Oranjerrevolutie

In november 2004 waren er in Oekraïne presidentsverkiezingen. De strijd ging in de tweede ronde

Het Westen sprak van een fluwelen revolutie,

Rusland van een georganiseerde staatsgreep

tussen de pro-Russische kandidaat Janoekovitsj, die de steun genoot van president Koetsjma en van Rusland, en de pro-westerse kandidaat Joesjtsjenko. Het werd een nek-aan-nekrace, waarbij Janoekovitsj aan het langste eind trok. Met een verschil van 2% (49% tegen 47%) won hij de verkiezingen. De oppositie accepteerde de nederlaag niet en voerde als argument aan dat er grootschalig gefraudeerd was met de stemmen. Zij riep de bevolking op tot massale stakingen en demonstraties. Hieraan werd door miljoenen gehoor gegeven. Op 3 december 2004 werd de verkiezingsuitslag door het Hoogerechtshof ongeldig verklaard. Een derde ronde werd overtuigend gewonnen door Joesjtsjenko. Op 31 december kondigde Janoekovitsj zijn ontslag aan. De Oranjerrevolutie, genoemd naar de kleur uit de verkiezingscampagne van Joesjtsjenko, was een feit.

Wederom werd er gesproken over zowel een

fluwelen revolutie (het westen) als een georganiseerde staatsgreep (Rusland). De belangen van de Verenigde Staten in Oekraïne waren voornamelijk het vergroten van de eigen invloedssfeer. Dit blijkt uit het feit dat de Amerikanen indirect oppositiegroeperingen hebben gesteund die na de revolutie hun dank aan de Verenigde Staten betuigden.⁹ De Amerikaanse steun aan de oppositiegroeperingen verliep ook hier via het NED en USAID. Het NED sponsorde met \$ 240.000 een project om 'de Oekraïense jeugd te mobiliseren tot grotere politieke participatie'. (Hoogstwaarschijnlijk betrof het hier *Pora*, een Oekraïense variant van *Kmara* uit Georgië.) De rol die USAID heeft gespeeld, was aanmerkelijk groter. Zo steunde het vier Oekraïense NGO's, die op hun beurt weer de Oekraïense oppositie, waaronder *Pora*, sponsorden.¹⁰ Een van de vele projecten van USAID, maar waarschijnlijk het meest invloedrijk, was het houden van verkiezingspolls. Deze polls waren de directe aanleiding voor het ontstaan van de massale protesten. Zoals een USAID-medewerker zei: 'The USAID help for the poll was absolutely important – the poll results after the second round made people go to the streets.'¹¹

Ook Soros was actief in Oekraïne, ditmaal met de *International Renaissance Foundation* (IRF), een in Oekraïne gevestigde tak van de *Soros Foundation*. Deze organisatie was onder andere verantwoordelijk voor het houden van *exit-polls* en het financieren van programma's om kiezers te motiveren te gaan stemmen en hen te waarschuwen voor mogelijke verkiezingsfraude.¹² Deze combinatie bleek uiterst succesvol.

Alle drie de westerse organisaties die betrokken waren bij de Oranjerevolutie hebben direct dan wel indirect de studentenbeweging *Pora* financieel gesteund. Het is dan ook niet verwonderlijk dat *Pora* een grote rol gespeeld heeft tijdens de Oranjerevolutie. Zo heeft *Pora* tussen maart 2004 en januari 2005 meer dan 40 miljoen pamfletten en documenten verspreid. *Pora*-medewerkers hebben meer dan 750 publieke acties georganiseerd, waarvan 17 massabijeenkomsten met meer dan 3.000 deelnemers. Misschien wel het belangrijkste wapenfeit van de beweging was het opzetten van tentenkampen. Het grootste tentenkamp in Kiev telde uiteindelijk 1.546 tenten, met ruim 15.000 'bewoners'.¹³ Het was dit tentenkamp dat de meeste media-aandacht kreeg. Het stond symbool voor het geweldloze verzet. De leden van *Pora* zijn, net als die van *Kmara*, in Servië getraind in het Centrum voor *Non-Violent Resistance*.

Dit centrum wordt financieel gesteund door het IRI, dat indirect door de Verenigde Staten wordt gesponsord.¹⁴

Tijdens de Oranjerevolutie in Oekraïne was de steun van buitenlandse actoren van doorslaggevende invloed. Het waren uiteindelijk de *exit-polls*, gehouden door USAID en het IRF, waardoor de mensen de straat op gingen om te demonstreren tegen de uitslag. Vervolgens was het *Pora* dat een sleutelrol speelde als katalysator van de revolutie. Het succes van *Pora* is mede te danken aan de trainingen in Belgrado en de financiële steun van westerse organisaties. Veel van deze steun kwam (in)direct uit de Verenigde Staten. Dit land kan dan ook medeverantwoordelijk worden gehouden voor het succes van de Oranjerevolutie.

De Kirgizische Tulpenrevolutie

In februari en maart 2005 vonden er in Kirgizië parlementaire verkiezingen plaats. Deze werden gekenmerkt door corruptie en onregelmatigheden. In het zuidwesten van het land begonnen onlusten en later protesten, die leidden tot een geweldloze coup op 24 maart. Op 4 april diende president Akajev vanuit de Kirgizische ambassade in Moskou, waarnaar hij gevlucht was, zijn ontslag in. Dit werd op 11 april ingewilligd door het Kirgizische parlement. Akajev werd vervangen door Bakijev en de Tulpenrevolutie was een feit.

Net als tijdens de Rozenrevolutie en de Oranjerevolutie speelden de Verenigde Staten ook tijdens de Tulpenrevolutie een rol van betekenis. De interesse in Kirgizië valt mede te verklaren door de Amerikaanse militaire basis in Manas. Deze basis wordt gebruikt voor de missie in Afghanistan. De Amerikaanse belangstelling blijkt uit de \$ 12 miljoen die het Amerikaanse congres in 2004 beschikbaar stelde voor democratie-opbouw in Kirgizië. Daarnaast steunden de Verenigde Staten de oppositie via drie grote organisaties: NED, USAID en NDI. Zij verleenden steun aan Kirgizische NGO's, die zich op hun beurt weer bezighielden met oppositiecampagnes, kiezerseducatie, waarnemerstrainingen en verspreiding van praktische kennis over omwentelingsmethodiek, zoals die in Servië, Georgië en Oekraïne is gehanteerd. De westerse organisaties hielden zich voornamelijk bezig met het trainen van journalisten en het opleiden van leden van politieke partijen voor het organiseren van hun achterban en het verspreiden van hun boodschap, alsmede methoden om de kiezers naar de stembus

te krijgen.¹⁵ In 2003 spendeerden NED, NDI en USAID respectievelijk \$ 25.000, \$ 110.000 en \$ 2 miljoen:¹⁶ veel geld in een land waar het gemiddelde inkomen \$ 30 per maand is.¹⁷

Naast de door de Verenigde Staten gefinancierde gouvernementele en niet-gouvernementele organisaties was ook het OSI betrokken bij de Tulpenrevolutie. OSI heeft financiële steun gegeven aan de onafhankelijke drukkerij die oppositiepamfletten drukte, alsmede aan oppositiepartijen.¹⁸ Vergeleken met de revoluties in Georgië en Oekraïne waren er in Kirgizië veel minder lokale activisten. De planning van de revolutie was dan ook veel slechter dan die van de Rozen- en Oranjerevolutie; alles verliep in Kirgizië veel chaotischer.¹⁹ Doordat de twee grootste Kirgizische NGO's en de oppositie indirect door de Verenigde Staten werden gefinancierd, heeft de Amerikaanse regering toch een duidelijke rol gespeeld tijdens de Tulpenrevolutie.

Conclusie

In de drie Kleurenrevoluties was sprake van gestructureerde vormen van buitenlandse inmenging, zowel van de kant van de Verenigde Staten (USAID, NED, NDI) als van de Soros Foundation. Beide brachten stelselmatig politieke veranderingen op gang dan wel katalyseerden deze. De rol van USAID, NED, NDI en de studentenbewegingen is voor de revoluties heel belangrijk, zo niet essentieel geweest. Doordat zij nooit zo succesvol hadden kunnen opereren zonder Amerikaanse steun, hebben de Verenigde Staten een zeer grote, structurele invloed gehad op de Kleurenrevoluties.

Tegen het helpen opbouwen van een democratie is in principe niets in te brengen, ware het niet dat de Amerikanen uiterst selectief te werk gaan in de landenkeuze. Zo zou Kazachstan een uitstekende kandidaat zijn voor het 'democratiseringsproces', maar Washington houdt er goede betrekkingen op na met president Nazarbajev vanwege de Kazachstaanse olie, die via de Baku-Tbilisi-Ceyhan-pijpleiding naar het westen moet gaan stromen.²⁰ Hij heeft niets te vrezen van de Amerikaanse democratiseringsmachine, terwijl de mensenrechten in Kazachstan op een veel groter schaal worden geschonden dan in Georgië of Oekraïne ooit het geval is geweest.²¹

Dit maakt het erg aannemelijk dat de Verenigde Staten de Kleurenrevoluties hebben gebruikt om de eigen belangen in de regio te behartigen, zoals het waarborgen van energieleveranties en het vergroten

van de eigen geostrategische invloed. Daarmee passen deze inspanningen in de Amerikaanse *Realpolitik*, onder meer bekend uit Irak, waarbij Washington democratische ontwikkeling als argument gebruikt.

Het valt op dat dit soort politieke hervormingsactiviteiten op lokaal niveau voorheen voornamelijk door de CIA werd uitgevoerd, zoals in Iran, Guatemala en Nicaragua.²² Het lijkt erop dat wat dergelijke operaties betreft de CIA plaatsmaakt voor USAID en een aantal NGO's. Dit valt waarschijnlijk toe te schrijven aan het gebied waarin ze opereren; spelen in de achtertuin van Rusland ligt nog steeds erg gevoelig. Door dergelijke operaties door NGO's te laten uitvoeren hopen de Verenigde Staten te zijn gevrijwaard van kritiek; het zijn immers geen inlichtingendiensten, maar (onafhankelijke) organisaties die het democratiseringsproces steunen.

Noten

- 1 Eric A. Miller, 'Georgia's Rose Revolution: momentum and consolidation', in: *EurAsia Insight*, 22 november 2004 (zie: www.eurasianet.org).
- 2 'Why Georgia is serious about democracy', in: *Financial Times*, 2 december 2003.
- 3 Jean-Christophe Peuch, 'Russia Moscow talks raise questions about Georgia's future territorial setup', *Radio Free Europe/Radio Liberty* (www.rferl.org).
- 4 Georgia Security & Stability Operations (Georgia SSOP), 14 juni 2005 (www.globalsecurity.org).
- 5 Peter Baker, 'Tbilisi's "Revolution of the Roses" mentored by Serbian activists, foes of Milosovic trained Georgians', in: *Washington Post Foreign Service*, 25 november 2003, blz. A22.
- 6 Mark Beissinger, *Promoting democracy: is exporting revolution a constructive strategy?* (www.dissentmagazine.org).
- 7 Julie A. Corwin, 'East: Regime change on the Cheap', *Radio Free Europe/Radio Liberty*, 19 april 2005 (www.rferl.org).
- 8 Press Statement Adam Ereli, Deputy Spokesman, Washington DC, 21 november 2003.
- 9 V.J. Bunce & S.L. Wolchik, 'International diffusion and post-communist electoral revolutions', in: *Communist and post-communist studies*, jrg. 39, nr 3, september 2006, blz. 298.
- 10 www.pora.org.ua/en/content/view/83/95/
- 11 'Orange Revolution' op www.usaid.gov
- 12 www.irf.kiev.ua
- 13 www.pora.org.ua
- 14 *Peace Watch*, jrg. VII, nr 1, december 2000 (www.usip.org).
- 15 'Agency publishes democracy magazine' (www.usaid.gov).
- 16 Andrea Peters, 'US Money and Personnel behind Kyrgyzstan's "Tulip Revolution"' (www.iraq-war.ru).

- 17 K. Gajendra Singh, 'Central Asian Backlash against US Franchised Revolutions' (www.bharat-rakshak.com).
- 18 Peters, *a.w. noot 16*.
- 19 Bunce & Wolchik, *a.w. noot 9*.
- 20 C. Stevens, 'U.S. and Kazakhstan Strengthen Energy Ties During Secretary Bodman's Visit Meets with President Nazarbayev to Discuss Regional Energy Security Cooperation on Nonproliferation Efforts', 14 maart 2006 (op website United States Department of Energy, www.energy.gov/news/3334.htm).
- 21 'Kazakhstan' (op website *Human Rights Watch*, www.hrw.org).
- 22 Nick Cullather, *Secret History: The CIA's classified account of its operations in Guatemala, 1952-1954*, Stanford University Press, 1999; William Blum, *Killing Hope: U.S. Military and CIA Interventionism Since World War II* (revised edition), Monroe, Maine: Common Courage Press, 2003.

Michiel Kramer is cadet-vaandrig aan de Koninklijke Militaire Academie in Breda. Dit artikel is gebaseerd op zijn afstudeerscriptie *Kleuren-revoluties: een onderzoek naar de actoren achter de politieke revoluties in postcommunistische staten*, waarbij Clingendael-onderzoeker Luitenant-kolonel dr M. de Haas als tweede begeleider optrad. De auteur was stagiair bij het *Clingendael Security & Conflict Programme* (CSCP).